

РОЛЬ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

З'ясовано сутність ключових понять; окреслено зміст декоративно-прикладного мистецтва; на прикладі писанкарства як виду декоративно-прикладного мистецтва простежено формування міжкультурної компетенції.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, компетентність, декоративно-прикладне мистецтво, писанкарство.

Поняття «міжкультурна компетенція» виникло ще на початку 70-х років, коли відбувалося її становлення як самостійного наукового напрямку. Актуальними у цей час стали питання ставлення до іншої культури, її цінностей, подолання етнокультурного центризму. У контексті дослідження цих проблем міжкультурну компетенцію стали розглядати як «комплекс аналітичних і стратегічних здібностей, що розширює інтерпретаційний спектр індивіда» у процесі міжособистісної взаємодії з представниками іншої культури.

У філософській та педагогічній науковій літературі «міжкультурну компетентність» визначають як погляд і проникнення у чужу культуру (Г. Нейнер); здатність приймати інші культури, мови, релігії, здатність виявляти повагу один до одного (Ю. Рибалко).

Міжкультурна компетентність як багатоаспектне явище – це здатність суб'єкта ефективно взаємодіяти з представниками інших культур, розуміючи специфіку міжкультурної взаємодії, зважаючи на культурні відмінності й дотримуючись принципу толерантності.

Історія свідчить, що людство формує різноманітні культури залежно від природних умов існування того чи іншого народу, релігійних, політичних та мистецьких традицій, які склалися століттями.

У сучасному світі дедалі міцніше утверджується ідея рівноправності культур. Кожна з них сприймається як неповторний національний досвід окремого народу або своєрідне переживання ним загальнолюдських культурних парадигм.

Мистецтво, поліфункціональне за своєю суттю, було не лише відображенням і пізнанням життя, а й своєрідною його моделлю. У всезагальній народній культурі важливу роль відіграє декоративно-прикладне мистецтво – широка галузь мистецтва,

яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. Воно розкриває безмежний світ краси, добра і мудрості народу, втілює його талант.

За своїм змістом, метою, виражальними засобами народне мистецтво не знає національної залежності, територіальних обмежень. Воно розвивається на ґрунті всезагального народного досвіду, в постійних процесах взаємовпливів, взаємозв'язків між сусідніми народами.

За своєю природою народне мистецтво глибоко правдиве. Воно увібрало багатовіковий історичний досвід народних мас, глибину художнього засвоєння дійсності, що зумовило правдивість образів, захопливу силу їхнього художнього узагальнення.¹

Народне декоративно-прикладне мистецтво – це багатогранне художнє явище, яке живе на основі спадковості традицій, розвивається в історичній послідовності як колективна художня діяльність. Воно має зв'язки з історичним минулим, ніколи не розриває ланцюжка локальних і загальних законів, які передаються від покоління до покоління, збагачуються новими елементами. Сьогодні декоративно-прикладне мистецтво розглядають як важливу художню цінність, що виконує численні функції – пізнавальну, естетичну, комунікаційну.

У процесі вивчення складних процесів сучасного декоративно-прикладного мистецтва виокремлюють такі його напрями, як народне традиційне, професійне мистецтво і самодіяльну творчість. На кожній виставці образно виокремлюють за художнім рівнем твори, авторами яких є народні майстри, професіонали-художники або ж самодіяльні умільці. Між цими напрямками існують тісні взаємозв'язки і відбуваються цікаві процеси взаємозбагачення.²

Декоративно-прикладне мистецтво належить до сфери матеріальної і духовної культури народу. Життя підтверджує, що декоративно-прикладне мистецтво збагачується новими аспектами філософсько-естетичного звучання, його змістовна краса потрібна людині, в наш час зростає його художньо-культурна цінність.

Сьогодні ми розглянемо формування міжкультурної компетенції на прикладі писанкарства як виду декоративно-прикладного мистецтва.

Питання генези української писанки є малодослідженим. Однак маємо окремі свідчення археології про походження писанки.

¹ Антонович Є. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Є. Декоративно-прикладне мистецтво. – Львів: Світ, 1993. – С. 22.

² Там само, с. 23.

Під час розкопок могил X–XIII ст. на території Польщі (Ополе, Вроцлав, Новоград) було знайдено розписані шкарлупки і навіть одну цілу писанку. Знаходили культові яйця і в курганських похованнях скіфів у Східному Криму (IY ст. до Р. Х.). Мальовані яйця знаходили як на території Європи, та і в Африці та Азії. Найдавніші знахідки належать єгипетським та нубійським похованням. Це зазвичай страусині яйця, у Європі – гусячі та курячі. Кладення яєць у могили було характерне майже для всіх культур Середземномор'я.

Відомо, що в період Київської Русі, крім писанок на пташиних яйцях, робили і керамічні. Найдавніша українська керамічна писанка, яку знайшли археологи, датується IX ст. після Р. Х. Ці писанки виготовляли у великих містах, де існувало виробництво цегли і керамічної плитки.

Писанка – унікальний витвір народного генія. «В усьому народному мистецтві немає такого предмету, який би конденсував у собі стільки образно-символічного змісту, як писанка».³

Багато народів світу шанували яйце і мали власну атрибутику його возвеличення. Збереглися перекази, в яких яйце розглядають як джерело життя, світла, тепла, навіть як зародок усього Всесвіту.

У стародавньому Єгипті яйце було символом бога Кнефа. У стародавній індійській легенді «золоте яйце» плавало у водах – його ототожнювали із сонцем у просторі. В античній Греції і Римі вважали, що всесвіт виник з яйця казкового птаха Фенікса. Фарбовані яйця римляни використовували у різноманітних обрядах і забавах. У фінській «Калевалі» йдеться про те, що Всесвіт виник із шести золотих і одного залізного яєць. Упавши в океан, вони розбились – з нижніх частин утворилася земля, з верхніх – небесне склепіння, із жовтка – сонце, з білка – місяць і зорі. У слов'янських народів також існують міфологічні твердження про виникнення світу, зокрема царства і палацу з яйця. В українській казці птахи на допомогу в боротьбі зі звірами дарують людині чарівне яйце, в якому ціле царство. У білоруських казках герой кидає по черзі об землю три яйця (мідне, срібне, золоте) й отримує такі ж палаци. У російських казках смерть Кощея Безсмертного також не випадково прихована в яйці. Казки про походження світу з яйця записані у поляків, чехів і хорватів.

³ Кара-Васильєва Т. Писанка – культурний символ України // Міжнародний з'їзд писанкарів. – К., 1992. – С.10.

Є також численні варіанти легенд, які пояснюють побутування писанок під час Великодніх свят, пов'язують виникнення традицій писанкарства з євангельськими подіями (страстями Христа) тощо.

Безсумнівним є те, що своїми коріннями писанка сягає дохристиянських часів, коли на півдні Східної Європи (нинішній Україні) мешкали поселення із землеробською основою культури. Про те, що писанка належить саме до цієї культури, свідчить її знаковий код, тобто орнамент.

Пташине яйце, розписане мініатюрним орнаментом, називають писанкою. Назва її походить від слова «писати», тобто прикрашати орнаментом. Оздоблюють писанки геометричним, рослинним, зооморфним (риби, птахи, звірі, людина), пейзажним орнаментами, християнськими символами. Писанка – одна зі стародавніх форм українського народного розпису.

Із мистецького погляду писанка вражає витонченістю розпису на маленькій площині; довершеністю і багатством композиційних варіантів й орнаментальних елементів та мотивів.

Дослідник писанок Вадим Щербаківський вважає, що «писанкова орнаментация має свій вироблений цілком певний стиль, яким вона різко відрізняється від орнаментальних стилів на інших предметах побуту, зв'язаних з іншими матеріалами і поверхнями»⁴.

Зразки писанок, які були колись чи зберігаються тепер у музеях, приватних збірках, які зафіксовані у мистецьких альбомах, – усе це праця етнографів другої половини XIX – XX ст. Одним із перших, хто зацікавився писанкою, був український антрополог Хведір Вовк, який у 1874 році на III Археологічному конгресі у Києві звернув увагу у своїй доповіді на важливе значення писанкових взорів для вивчення українського орнаменту. Подорожуючи зі своїм чоловіком по Волині, збирала зразки вишивок, тканин, писанок Олена Пчілка. Наслідком цього було видання у 1876 році книжки під назвою «Український народний орнамент», яка містить 23 кольорові замальовки писанок із Новгород-Волинського повіту. У 1878 році вийшла друком книга Пелагеї Литвинової «Южно-Русский орнамент», у якій на двох кольорових таблицях є зображення 24 писанок із Глухівського повіту Чернігівської губернії. У цій книжці вперше описано воскову техніку писання писанок. Одним з найбільших видань про писанки того часу був альбом Сергія Кульжинського,

⁴ Щербаківський В. Основні елементи орнаментациі українських писанок і їхнє походження. – Прага, 1925. – С. 7.

зроблений на основі збірки приватного музею Катерини Скаржинської в Лубнах; він вийшов у світ 1889 року під назвою «Опис колекції народних писанок». У цьому альбомі було подано зразки 2219 писанок, з яких 400 – у кольорі.

Першим українським дослідником писанки був Микола Сумцов, який у 1881 році видав окремою книжкою свою розвідку «Писанки». Згодом досліджували писанку Вадим Щербаківський та Михайло Семвачов.

У Західній Україні (80-ті роки XIX ст.) писанка була широко представлена у фольклорно-етнографічній праці про Покуття поляка Оскара Кольберга. Широку дослідницьку діяльність провів, видавши у 1898 році монографію «Писанки в Галіції», Ф. Крчек (чех за походженням). Писанки збирали і вивчали такі етнографи, як М. Кордуба («Писанки на Галицькій Волині» 1899), В. Шухевич («Гуцульщина» 1904), І. Гургула («Писанки Східної Галичини і Буковини у збірці Національного музею у Львові», 1929), М. Скорик («Бойківські писанки», 1933) та інші.

У час, коли традиція писання писанок в Україні була майже цілком знищена, про неї не забули в Канаді і США, де українські емігранти популяризували цей вид народного декоративного мистецтва. Варто зазначити архітектора В. Січинського, який під час війни видав у Лейпцигу альбом «Українське ужиткове мистецтво» з 88 зразками писанок. Було видано декілька фотоальбомів з писанками, у 1958 році вийшли у світ поштові марки зі зразками традиційних писанок, які поширювали через Пласт. Один з найкращих альбомів видав у 1994 році в США Зенон Єлиїв – «Двадцять кіп писанок». У нього увійшло 1200 зразків, зокрема 80 відсотків автентичних писанок. Серед дослідників української писанки була Одарка Онищук з Канади, яка стала першою писанкаркою у світі та отримала за це найвищу нагороду – почесне звання «Заслужений майстер народної творчості України»; Павло Маркович із Словаччини; Оксана Лопушанська, Іванка Чумак із Франції, Валентина Тершикун з Німеччини; Фелолина Процик із Бразилії, Раймунд Кайндль з Австрії та інші.

Опис багатьох традицій й обрядів, пов'язаних зі святкуванням Великодня в Україні і тією роллю, яку відігравала у цих святкуваннях писанка, видали у середині XX ст. за кордоном С. Калимник й О. Воропай.

Зважаючи на слабку шкаралупу яйця, середньовічні писанки до наших днів не збереглися. Однак масове розписування яєць існувало протягом століть. У XIX ст. писанкарство з різними технічними і регіональними художніми особливостями було поширене майже по всій території України, про що свідчать давні колекції

писанок у музеях Києва, Коломиї, Лубен, Львова, Кракова, Варшави, Брно та інших, а також приватні колекції.

Далеко за межами України відомі школи писанкарства, де працює багато талановитих майстрів. В Україні з метою вивчення і поширення цього виду мистецтва регулярно проводять з'їзди писанкарів, фестивалі, виставки, семінари, конференції.

У вересні 1992 року в Києві відбувся перший в історії української культури Міжнародний з'їзд писанкарів, у якому взяли участь майстри з усіх регіонів України. Їхні різнобарвні витвори – бойківські, покутські, подільські, волинські, полтавські писанки – експонували поряд із роботами майстрів з діаспори. У з'їзді брали участь й інші представники діаспори – мистецтвознавці, дослідники української народної культури. Відбулася науково-практична конференція «Писанка – культурний символ України», на якій були обговорені питання створення умов для відродження і популяризації одного з найдавніших видів народного мистецтва – писанкарства.

У 2002 році у м. Коломиї, що на Івано-Франківщині, відбувся Міжнародний фольклорно-етнографічний фестиваль «Коломийка – 2002», у рамках якого було проведено II Міжнародний з'їзд писанкарів. На з'їзді майстри України обмінювалися досвідом із колегами з української діаспори Румунії, Молдови, Польщі, Словаччини.

Писанка-музей, м. Коломия, 2002

Українські писанкарі щиро, з чистими помислами і любов'ю ставляться до цього виду мистецтва. Пишуть писанки, передаючи свої безцінні знання і уміння дітям, талановитим учням, представникам різних країн, які відвідують Україну, зберігаючи давні традиції й культуру нашого народу.

У Європі, Америці, Австралії, Аргентині, де б не селилися українці, вони не втрачали природного потягу до своєї культури. Спадщину української культури зазвичай несли на чужину жінки, передаючи його новим поколінням в еміграції.

У Румунії, Угорщині, Словаччині, Німеччині, Франції, США, Канаді, де живуть великі українські громади, писанкарство розвивається як самобутній давній вид народного мистецтва. Тут ведеться значна робота з популяризації надбань української культури серед корінних мешканців цих країн.

На Підляшші (Польща) також широко розвинуте писанкарство. Цьому сприяла близькість Карпатського регіону, а також систематичне проведення виставок і конкурсів.

Уже багато років у Німеччині щорічно перед Великоднем успішно проводять курси писання писанок при церквах, вищих народних школах і різних організаціях. Видають німецькою мовою літературу про народне мистецтво, писанку, її символіку, традиції. У такий спосіб популяризують українське мистецтво.

Також проводять весняні виставки-ярмарки великодніх яєць з демонстрацією технічних прийомів їх виготовлення у великих містах Німеччини, Швейцарії, Франції. Українські майстрині у національному вбранні привертають особливу увагу преси і телебачення.

Першим і найбільшим музеєм у світі, де зібрано і експонується понад 8 тисяч українських писанок з різних регіонів, є семиповерховий будинок у Вінніпезі, в якому на двох поверхах представлені писанки.

У м. Вегревілі (провінція Альберта, Канада) встановлено єдиний у світі десятиметровий пам'ятник писанці.

Пам'ятник писанці, м. Вегревіль (Канада), 1976

У своїй доповіді на III Міжнародному з'їзді писанкарів Марія Лесів (тоді докторантка університету Альберти) зауважила, що ця Писанка поєднала елементи українського культурного спадку з найновішими досягненнями науки й цивілізації.

Композицію творять п'ять символів. Зірки у верхній частині і низом яйця означають життя й удачу. Трипроменеві зірки сріблястого і золотого кольору, що чергуються між собою, символізують Трійцю. Стрічки сріблясті, які оперізують писанку по горизонталі, не мають ні початку, ні кінця, вони символізують вічність. У центральній частині – золотаво-срібні стилізовані вітряні млини, що означають багатий урожай.

Чимало писанкарів українського походження живуть і працюють у різних країнах світу. І сьогодні відомі писанкарі та дослідники з писанкарства здійснюють значну наукову й популяризаторську роботу з вивчення традицій цього виду прадавнього українського мистецтва. Знято фільм про писанку, написано й публікують праці з писанкарства.

Народно-прикладне мистецтво є виразником і носієм народної філософії і народного етносу. Воно виконує культурну функцію, яка виходить за межі естетичного сприйняття і функціонального призначення, охоплюючи поняття соціально-психологічного й морального змісту.

Українське декоративно-прикладне мистецтво, непересічні цінності якого ввійшли органічною складовою в світову духовну спадщину, належить до унікальних за своїм значенням національних культур. Далеко за межами України славиться самобутнє українське декоративно-прикладне мистецтво з його багатим народним розписом, особливо писанкарство. Ознайомлюючись із матеріалами про писанку, доходиш висновку, що цей унікальний мініатюрний витвір людських рук надихав багатьох поетів, письменників, фольклористів, художників, філософів, дослідників.